

ІІ. РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2018.70.21>
УДК 911.3

І. Смирнов, д-р геогр. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПРІОРИТЕТНІ ПЛОЩИНИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ СПІВПРАЦІ З ГЕОГРАФІЇ ТА ТУРИЗМУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розглянуто пріоритетні площини українсько-польської співпраці у сферах географії та туризму на прикладі відбудови високогірної обсерваторії в Карпатах і використання туристичних ресурсів історичних міст – українського Кам'янця-Подільського та польського Тарнова. Астрономічно-метеорологічна обсерваторія була побудована у Східних Карпатах на горі Піп Іван (висота 2028 м) у 1938 р., коли Карпатський регіон входив до складу Польщі. Інша назва обсерваторії – "Білий слон", тому що взимку під снігом будинок обсерваторії нагадує обриси слона. Гора Піп Іван має пірамідальну форму з наявністю древніх форм рельєфу льодовикового типу, складених із пісковика. Обсерваторія була оснащена найсучаснішим на той час науковим обладнанням, зокрема телескопом, астрографом і рефрактором британського виробництва. Обсерваторія була зруйнована під час Другої світової війни. Нині спільними зусиллями України та Польщі, зокрема за участі Варшавського університету та Прикарпатського університету ім. В. Стефаника в Івано-Франківську, відбувається відновлення обсерваторії, а також будівництво Міжнародного центру зустрічей студентської молоді України та Польщі з акцентом на дослідження в галузі географії, метеорології, геології, сейсмології, астрономії та біології. Також характеризується порівняно ресурсна база й розвиток туризму в українському Кам'янці та польському Тарнові, який приймає щорічно у 4 рази більше туристів (понад 1 млн). Пропонуються заходи з підвищення ефективності використання туристичного потенціалу Кам'янця і збільшення кількості українських та іноземних туристів.

Ключові слова: географія, туризм, астрономічно-метеорологічна обсерваторія "Білий слон", історичні міста, туристичний потенціал, єврейська спадщина, містичний туризм.

Постановка проблеми. Сучасний стан українсько-польських відносин характеризується їх ускладненням. Водночас, як зазначив міністр закордонних справ України П. Клімкін, визначальними в польсько-українській історії були не війни та конфлікти, а століття мирного співжиття, спільна праця, мільйони спільних шлюбів і народжених у них дітей. Сьогодні маємо дві надзвичайно близькі нації з подібними мовами, культурами, ментальностями й цивілізаційними цінностями, а також із природною налаштованістю на подальше мирне і дружнє співжиття. Прикладом такої плідної співпраці між Україною та Польщею в сучасних умовах є відбудова високогірної астрономічно-метеорологічної обсерваторії на горі Піп Іван у Карпатах. Ця обсерваторія, побудована 1938 р., мала виразне військове призначення і відповідних спонсорів, зокрема Лігу повітряної та протигазової оборони Польщі. Під час Другої світової війни обсерваторія була зруйнована, за радянських часів вона продовжувала перебувати в руїнах, і тільки в незалежній Україні постало питання про її відновлення. Велику зацікавленість виявила і польська сторона, але нині ця споруда вже не матиме військової спрямованості, а виконуватиме науково-дослідницькі та молодіжно-громадські функції, спрямовані на плідну співпрацю українських і польських учених і студентів у сферах географії, метеорології, геології, сейсмології, астрономії та біології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність теми дослідження в сучасних умовах підтверджується статтею міністра закордонних справ України П. Клімкіна у львівському виданні "Високий замок" [4]. Тема викликає значну зацікавленість як серед українських учених [5; 7; 8; 10; 11], так і в польськомовній науковій літературі та засобах масової інформації, зокрема у київському виданні "Dziennik Kujowski" [13; 14], а також у електронних джерелах [9; 15].

Метою статті є розкриття нових напрямів українсько-польської співпраці у сферах географії та туризму на прикладі відбудови високогірної обсерваторії "Білий слон" у Карпатах і ефективного використання туристичних ресурсів історичних міст – українського Кам'янця-Подільського та польського Тарнова.

Вклад основного матеріалу. До найбільш відомих і визначних культурно-історичних пам'яток Івано-Франківщини належить астрономічно-метеорологічна обсерваторія на горі Піп Іван (2028 м) Верховинського р-ну. Це найвище розташована споруда в Україні, збудована за часів, коли Прикарпаття було у складі Польщі (1938). Інша назва її – "Білий слон", тому що взимку під снігом будинок обсерваторії нагадує за обрисами слона. Гора Піп Іван має пірамідальну форму з наявністю давньольодовикових форм рельєфу, складених пісковиками. Свою назву гора отримала від скелі на вершині, що нагадувала попа в рясі. Відкриття цієї обсерваторії стало свого часу великою подією в розвитку польської географічної науки, зокрема астрономії та метеорології. Метеорологічно-астрономічна обсерваторія була названа ім'ям маршала Ю. Пілсудського. Обсерваторія належала Польському метеорологічному інституту і мала на меті виконання метеорологічних спостережень, головним чином для авіації, а також була філією астрономічної обсерваторії Варшавського університету. Обсерваторія оснащувалась найсучаснішим на ті часи науковим устаткуванням, зокрема телескопом, астрографом і рефрактором британського виробництва.

Відділ підтримки торгівлі та інвестицій амбасаді Польщі в Києві разом з її економічним відділом, Польсько-українською господарською палатою та Міжнародним об'єднанням польських підприємців в Україні розробили проект створення науково-навчального центру (обсерваторії) Прикарпатського університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ) і Варшавського університету. Цей проект передбачає такі дії: відбудову будинку астрономічно-метеорологічної обсерваторії Варшавського університету на горі Піп Іван у Чорногорському гірському масиві Карпат; побудову нового приміщення для польсько-українського будинку зустрічей студентської молоді в с. Микуличин і відновлення будинку письменника Станіслава Вінченца у с. Бистра.

Одна з найвищих гірських вершин Східних Карпат, гора Піп Іван перед Другою світовою війною знаходилась практично на польсько-чехословацькому кордоні й, за даними тогочасних джерел, мала висоту 2022 м н. р. м. (нині 2028 м), що стало однією з причин

створення тут астрономічно-метеорологічної обсерваторії. Чому ж, власне, у другій половині 1930-х рр. Польща вирішила побудувати такий об'єкт? Для цього було кілька причин. Перша – суцього авіаційна, навігаційна, оскільки це був період інтенсивного розвитку авіації в Польщі, зокрема в південному напрямку (прокладалися авіатраси до Афін, Стамбула, Бейрута тощо), а тому був потрібний пункт, який би надавав постійно метеорологічні дані. Друга причина мала суто наукове підґрунтя: вирішено було збудувати в Карпатах об'єкт-близнюк Високогірної метеорологічної обсерваторії на горі Каспрови-Вежх. Третя причина була військовою, оскільки тогочасний Корпус оборони прикордоння (прикордонна служба Польщі) не мав у цьому районі свого осередку. При цьому розглядалися можливості створення подібного об'єкта на горі Говерла, яка є найвищою вершиною Чорногорського масиву та Східних Карпат (2061 м н. р. м.), але врешті-решт було прийняте рішення на користь г. Піп Іван, зокрема через її легшу транспортну доступність. У 1936 р. був оголошений конкурс на створення обсерваторії на г. Піп Іван, у якому переміг проект К. Марчевського та Я. Погоського, що представляли Бюро регіонального планування Підгаля і Гуцульщини, а оскільки ця подія відбулася одразу після смерті Ю. Пілсудського, то об'єкт і був названий його ім'ям. Того самого року почалося нагромадження необхідних будівельних матеріалів, а наступного року – розпочато будівництво об'єкта. 28 липня 1938 р. у присутності представників найвищої влади Речі Посполитої (РП), місцевої влади й місцевих мешканців-гуцулів, зокрема із с. Жаб'є (які зібралися, щоб побачити це технічне диво), маршал Сенату РП перерізав стрічку, відкривши об'єкт. Спорудження обсерваторії обійшлося в 1 млн тодішніх злотих. Інвесторами виступили передвоєнна Ліга повітряної та протигазової оборони Польщі та Польський метеорологічний інститут. Крім того, проєкт ще додатково отримав дотацію від держави. Будувалася об'єкт за надзвичайно складних умов, на висоті

понад 2000 м н. р. м., за морозів, які тривали від жовтня до травня. Під час будівництва були застосовані найсучасніші на той час технічні рішення й матеріали, які транспортувалися до залізничної станції Ворохта (відстань 70 км), а потім до об'єкта – на гуцульських возах. Споруда обсерваторії мала п'ять поверхів і була досконало вкомпонована в гірський ландшафт. Будівельний матеріал складався переважно з місцевого піщаника, при цьому перший поверх був утеплений 30-см шаром корка і спеціальною вологостійкою цеглою. Будинок мав потрібні вікна, які захищали від сильного вітру. Була застосована найсучасніша вентиляційна система. Будинок мав власну котельню й обігрівався соляркою та мазутом. Дощова вода і сніг, що танув, надходили до спеціального внутрішнього басейну та двох резервних зовнішніх. Будинок обсерваторії мів 43 приміщення, великий хол, кімнати для проживання персоналу й гостей, їдальню, вітальню, офісне приміщення, а також секретний бункер із експериментальною суперсучасною радіостанцією. Найнижчий поверх займали котельня, електричні генератори й потужні акумулятори (кількістю 240), стайня та інші господарські приміщення. Над головним входом було встановлено стилізованого орла – герб Польської держави. Астрономічна частина об'єкта містилася в башті з мурами двометрової товщини і складалася з мідного купола діаметром 6 м, який розсувався за допомогою електроприводу (на той час це була надзвичайно рідкісна конструкція), телескопа діаметром 33 см виробництва відомої шотландської фірми "Sir Hovard Grubb Parsons & Co" та астрографа. Також на вершині гори був змонтований надсучасний на ті часи, повністю автоматизований гідростатичний анемометр Fuess (прилад для вимірювання швидкості й напрямку вітру), обладнаний спеціальною системою проти обледеніння (рис. 1). Зауважимо, що в цій обсерваторії не існувало, як оповідали тогочасні легенди, потужних підземних приміщень із ангарами для літаків і дисколетів.

Рис. 1. Метеорологічно-астрономічна обсерваторія "Білий слон" на вершині г. Піп Іван (фото 1938 р.) [14, 4]

Метеорологічна частина об'єкта підлягала Польському метеорологічному інституту, а астрономічна – була науковим осередком Варшавського університету. Крім персоналу обслуговування станції, який складався із астрономів і метеорологів, у будівлі обсерваторії розміщувався відділ польської прикордонної служби. Директором обсерваторії було призначено магістра, випускника Варшавського університету Владислава Мидовича, що вже мав практичний досвід праці на подібному об'єкті й досконало орієнтувався на місцевості, оскільки походив з недалекого с. Микуличина.

На жаль, нова обсерваторія встигла попрацювати всього 14 місяців. Коли розпочалася Друга світова війна, В. Мидович отримав наказ відкрити конверт № 1. Там він знайшов інструкцію, яка наказувала спалити всі службові документи, знищити всі проєктори, телескопи та інше устаткування, виплатити працівникам зарплату й перейти угорський кордон. Директор усе виконав, крім знищення телескопа, який він поклав у спеціальну валізу і забрав із собою до Угорщини. Цей телескоп потім подорожував Угорщиною та Австрією, а після війни повернувся до Польщі й зараз знаходиться в Силезькому

планетарії у м. Хожув (що біля м. Катовіце). До Польщі повернувся і В. Мидович (1907–1993), який став відомим польським географом-метеорологом, туристичним діячем і краєзнавцем (рис. 2).

У 1939-41 рр. були спроби відновити роботу обсерваторії, з цією метою навіть надіслали туди фахового астронома, але безуспішно. З початком німецько-радянської війни територію зайняли угорці. Відповідно

кілька наступних місяців у будинку обсерваторії перебували угорські солдати, які потім залишили його без жодної охорони, і обсерваторія була розграбована. Процес руйнування обсерваторії тривав і за т. зв. "других советів" – з 1944 р. Щоправда, є дані, що в 1953 р. радянські спецслужби мали намір реанімувати об'єкт, але потім з невідомих причин відмовилися.

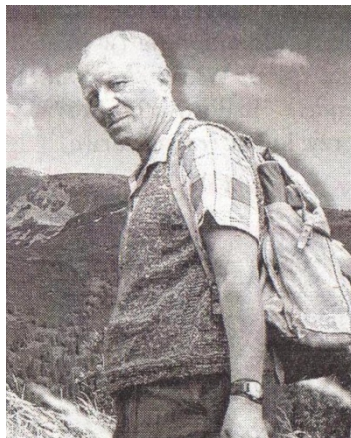

Рис. 2. Владислав Мидович (1907–1993) – польський географ-метеоролог, туристичний діяч і краєзнавець, перший директор обсерваторії на г. Піп Іван [14, 5]

У 2007 р. з'явився проект відбудови обсерваторії під патронатом тогочасних президентів України та Польщі В. Ющенка та Л. Качинського. При цьому було визначено, що зовнішній вигляд об'єкта не має відрізнятися від його вигляду в 1939 р., але внутрішні приміщення мають бути відновлені з певними змінами. Відповідну документацію з відбудови обсерваторії підготувала українська сторона з урахуванням думки польських фахівців, і з 2010 р. було розпочато роботи з відбудови обсерваторії. Було створено польсько-український фонд академічної співпраці OBSERVATORIUM, головними бенефіціарами якого стали Прикарпатський університет імені Василя Стефаника в Івано-Франківську та Варшавський університет. Уже встановлено мідний дах на будинку обсерваторії, а в ній самій розпочала діяльність гірська рятувальна станція, що була створена за участі відповідної польської служби. У 2016 р. фонд OBSERVATORIUM отримав у двох траншах фінансове надходження розміром 100 тис. зл. на відновлення мурованої огорожі об'єкта. Серед спонсорів об'єкта з польського боку можна відзначити страхову компанію PZU, яка підтримала ініціативу створення рятувальної станції, і фірму "Sanitex-Kolo", яка зобов'язалася забезпечити обсерваторію санітарною керамікою. Підключилася до проекту відбудови обсерваторії й Польсько-Українська господарська палата, віце-президент якої, що є одночасно президентом Міжнародного об'єднання польських підприємців в Україні, високо оцінив проект відбудови обсерваторії й гарантував розповсюдження відповідної інформації серед учасників вищенаведених структур із заохоченням їх до участі в проекті.

Символічно, що одночасно з відбудовою обсерваторії споруджується Міжнародний центр зустрічей студентської молоді Польщі та України в рідному для В. Мидовича с. Микуличин з акцентом на дослідження у сфері метеорології, сейсмології, астрономії, біології, орнітології, географії та геології, який буде мати європейський вимір і спрямованість, зокрема на підставі дослідження та порівняння карпатського простору з альпійським. Третій об'єкт комплексу – відновлення будинку Станіслава Вінценца у с. Бистра. Це видатний польсь-

кий письменник, який добре знав і любив Гуцульщину і Покуття, написав у т. ч. тетралогію (п'ятитомник) "На високій полонині". Цей об'єкт також може бути використаний в інтересах місцевого населення, зокрема як тренінг-центр із метою організації туристичних заходів, у т. ч. із агротуризму. Курує цей проект із польського боку, крім Східноєвропейських студій Варшавського університету, ще й Інститут етнології та антропології цього ж університету. Варто зазначити, що С. Вінценц – культурний діяч, який жив і творив на культурному прикордонні українського, польського, словацького, чеського, угорського, молдовського, єврейського, циганського та австрійського етносів і при цьому звертав велику увагу на історичну ідею толерантного співіснування і співдії різних народів, суспільних груп і релігійних переконань.

У контексті поглиблення українсько-польської співпраці у сферах географії й туризму та урізноманітнення її форм значний інтерес становить порівняння досвіду українського Кам'янець-Подільського та польського Тарнова з використанням спадщини історичних міст для розвитку туризму. Місто Тарнів за часів Середньовіччя було одним з найбільших і найкрасивіших міст Польщі. Потужний парафіяльний костел, велична ратуша, міщанські кам'яниці, цікава архітектура і багатий поліхромний живопис – усе це створює його неповторне обличчя. Уже на початку XVI ст. Тарнів налічував близько 1200 жителів. Місто було оточене оборонними мурами, мало водогін і каналізацію. Були розвинуті ремесло і торгівля. Власником Тарнова був видатний на той час політик, великий коронний гетьман Ян Тарновський, який свого часу заснував, крім Тарнова, міста Тарнобжег (у Польщі) і Тернопіль (в Україні, 1540). Резиденція гетьмана мстилася у спадковому замку на горі св. Мартина. У 20-ті рр. XVI ст. Тарнів був оточений новими укріпленнями, фрагменти яких частково реконструювали у 60-ті рр. XX ст. Сьогодні туристи можуть мандрувати вуличками Тарнова й милуватися ренесансними та готичними кам'яницями довкола площі Старий ринок, Миколаївським домом (костелом), Ратушею, ренесансними та бароковими надгробними пам'ятниками родів Тарновських і Острозьких у Кафедральному соборі та

величним колись замком, руїни якого височіють над містом. Тарнів також має пам'ятки, пов'язані з єврейською спадщиною: це вул. Єврейська у Старому місті, стара синагога й цілий єврейський квартал зі старим цвинтарем (див. рис. 4).

У 20-ті рр. XX ст. Тарнів став осередком української влади в еміграції. У місті знайшов притулок провідник вільної України С. Петлюра. У готелі "Брістоль" на вул. Краківській розмістився український уряд, а за Міністерство закордонних справ служив готель Солдінгера на вул. Гольдхаммера. У Тарнові виникли проекти законів УНР, ухвалених восени 1920 р., тут також було опрацьовано два проекти конституції УНР. Крім того, у середині 1920 р. у місті було центральне еміграційне бюро, засноване діячами Українського Блакитного і Червоного хреста та Міністерством здоров'я УНР для підтримання у скрутній ситуації українських емігрантів. У 20-ті рр. XX ст. тут також діяли: Український жіночий союз, Союз українок, Український хор, Українська спілка бухгалтерів і рахівників тощо. Також у Тарнові було засновано Український національний університет, основу якого становили науковці та студенти, насамперед із Кам'янець-Подільського українського університету, які переїхали до Тарнова з Поділля з приходом туди "совєтів". У місті знаходився видавничий центр української еміграції – тут друкували пресу й урядові газети УНР,

книжки, театральні афіші, організували концерти, виставки, лекції. Звідси зрештою було зроблено ще одну спробу визволення України. Щоб переломити міжнародну ситуацію, яка на початку 1921 р. ставала для УНР усе складнішою, Рада Республіки вирішила в лютому вислати в Україну партизанський загін, щоб підняти національне повстання. Операцію мав підготувати повстанський штаб під проводом Ю. Тютюнника. Тоді ж у Тарнові біло створено Вищу Військову Раду УНР із п'яти осіб. Як наслідок цих зусиль бойовими групами УНР із території Польщі й Румунії був розпочатий Листопадовий рейд, але спроба закінчилась поразкою. У міжвоєнний період у Тарнові проживало до 300 громадян України. Сьогодні про ті часи нагадує пам'ятна таблиця на фасаді кам'яниці на вул. Краківській, 9, де зараз знаходиться чотиризірковий готель "Брістоль".

Нині Тарнів є значним туристичним центром з найбільшим після Кракова комплексом пам'яток старовини у південній Польщі. У загальному обсязі туристопотоку до Тарнова переважають туристи з Польщі (82 %). Серед іноземних туристів – найбільше з Німеччини, Угорщини, Франції, США, Ізраїлю і Великобританії. Останніми роками спостерігається зростання туристопотоку з Іспанії, України, Австрії, Японії. Сьогодні Тарнів має населення 111 тис. осіб, а приймає в останні роки щорічно понад 1 млн туристів (табл. 1).

Таблиця 1. Показники розвитку туристично-готельного господарства Тарнівського регіону за 2012–2015 рр. (авторська розробка за [15])

Роки	Туризм (кількість туристів, осіб)	Готельне господарство	
		Кількість ночівель	У т. ч. кількість туристів з ночівлею
2015	1000 000	358 000	199 000
2014	1000 000	300 000	194 000
2013	990 000	300 000	188 000
2012	985 000	295 000	185 000
у т. ч. іноземців			
2015	175 000 (17,5 %)	32 200 (9 %)	32 000 (16,1 %)
2014	180 000 (18,0 %)	32 500 (10,8 %)	30 000 (15,5 %)
2013	180 000 (18,2 %)	35 000 (11,7 %)	30 000 (16,0 %)
2012	180 000 (18,3 %)	40 000 (13,6 %)	29 500 (15,9 %)

Кам'янець-Подільський має приблизно таку саму кількість мешканців, але приймає в чотири рази менше туристів. З Кам'янцем-Подільським Тарнів поєднує не тільки місцезнаходження Українського університету (як зазначено вище), але й те, що в різні часи в цих містах була столиця Української Народної Республіки. Зокрема, в Кам'янці це було з 22 березня 1919 р. до середини листопада 1920 р., а в Тарнові – з листопада 1920 р. до кінця 1930-х рр. Об'єкти, пов'язані з діяльністю уряду УНР, є значним туристичним ресурсом як у Кам'янці, так і в Тарнові. В останньому випадку цей ресурс ідентифікований і рекламований, зокрема в Україні під час щорічних туристичних виставок у Києві, для чого видано спеціальний рекламний буклет українською мовою "Тарнів і регіон". Туристичними ресурсами Тарнова, які пропонуються як польським, так і іноземним, у т. ч. українським туристам, є середньовічна ренесансна архітектура старого міста з будинками Ратуші, Кафедрального собору, вокзалу; пам'ятки, пов'язані з життям видатних уродженців м. Тарнова – героя Польщі й Угорщини генерала Ю. Бема та "польського Едісона" – Я. Щепаника; сакральна міська та підміська дерев'яна архітектура; культурні осередки й культурні події, у т. ч. другий за масштабом кінофестиваль Польщі; копальня солі в Бохні; цвинтарі Першої світової війни; водний парк, два канатні парки, центр розваг і боулінгу, зали рок-клаймбінгу (скелелазіння); пам'ятники королю Владиславу Локеттеку, Шарманцику, Кольоровому слонику

тощо; нарешті, численні готелі, ресторани й кав'ярні Тарнова (рис. 3). Туристам пропонуються місцеві сувеніри – наливка "Тарнувка" і чай, ремісничі вироби, серед них ажурні яйця з гербом Тарнова, вироби зі скла, намисто з терену, смачний місцевий хліб і автономні обігрівачі (оскільки Тарнів рекламується для туристів як польський "полюс тепла" з найвищою середньорічною температурою повітря).

Порівняльною перевагою Кам'янця є наявність унікальної середньовічної міської фортифікаційної системи із замком, які непогано збереглися до наших часів, у той час як у Тарнові залишилися лише руїни величного колись замку Тарновських. Однак туристів до Кам'янця приїжджає значно менше, ніж до Тарнова, незважаючи на те, що Кам'янець-Подільський зазначено першим серед туристичних див України. За даними 2017 р. місто прийняло біля 250 тис. туристів, з яких частка іноземців не перевищила 5 %. Серед іноземних туристів (з 50 країн світу) переважали поляки (57 %), а також німці, американці, британці, французи, румуни, чехи, італійці, канадці, іспанці, турки [9].

Одним із напрямів міжнародної диверсифікації туристопотоків і виходу на нові міжнародні туристичні ринки з метою подальшого збільшення кількості туристів для Кам'янця-Подільського є, наприклад, можливість використати єврейську спадщину міста та Поділля, зокрема, для приваблення туристів із Ізраїлю, яких за останні роки в місті не зафіксовано (на відміну від Тарнова).

Між тим єврейська спадщина Кам'янця-Подільського досить велика. У XVII-XVIII ст. (за влади Речі Посполитої) євреям не дозволялося жити в місті, їм можна було тільки входити до міста вдень, на кілька годин. Це пояснювалось тим, що місто було потужним військово-фортифікаційним осередком і мало виключно важливе оборонно-прикордонне значення [3]. Тому вулиці під назвою "Єврейська" (як у Львові або тому самому Тарнові) у Кам'янці немає. Єврейське населення тоді проживало в торговельному передмісті Кам'янця під назвою Карвасари (викривлене від караван-сарай). Воно знаходилося, за словами відомого дослідника Кам'янця та Поділля Є. Сіцінського, "біля підніжжя старого Кам'янецького замку, внизу при річці Смотрич, на вузькій прибережній смузі, що пролягла вздовж скель" [1, с. 165]

(рис. 3). Коли у 1797 р. євреям було дозволено жити в Кам'янці-Подільському, заможніші карвасарські євреї переселилися до міста, а на Карвасарах залишилась єврейська біднота. У XIX – на початку XX ст. єврейська громада міста проживала компактно у східній частині Кам'янця (на Східному бульварі, або т. зв. Валах). Тут діяли дві синагоги та єврейська школа, а біля річки була в ті часи єврейська громадська лазня, яка до наших часів не збереглася. На Валах жили євреї-торговці, ремісники, а також візники, які мали коні й балагули – криті дорожні вози, тому й самих візників називали балагулами. Кам'янецькі балагули перевозили пасажирів до Жванця, Старої Ушиці, Дунаївців, Проскурова, Меджибожа, Старокостянтинова, Сатанова та інших подільських міст і містечок.

Рис. 3. План старої частини м. Тарнова [15]

На Валах наприкінці XIX ст. було зведено чотирьохповерховий (!) будинок Кам'янець-Подільської хоральної синагоги, що примикав до середньовічної оборонної споруди – Гончарської башти. У післявоєнний час стараннями тогочасної міської влади занедбаний і напівруйнований будинок синагоги було відновлено, а в 1968 р. у ньому відкрили ... ресторан під назвою "Стара фортеця". Пізніше назву закладу змінили на "Форт-пост", а нині після ремонтних робіт тут знову працює ресторан "Стара фортеця". Від Гончарської башти вниз до річки Смотрич веде вимощена бруківкою дорога, яка колись називалася Фурлейським узвозом. Тоді на ньому жила відома й заможна єврейська родина Фурлеїв. Цим узвозом у місто піднімалася перша кам'янецька електролінія від електростанції постійного струму. У радянський час Фурлейський узвіз назвали чомусь спу-

ском ... Чернишевського. Сьогодні він не має ні садіб, ні імені – просто собі безіменно збігає донизу.

Ще однією можливістю диверсифікації туристичної пропозиції Кам'янця може бути його використання як локації "темного", або містичного туризму [11, с. 279; 10; 5; 12, с. 43]. Цей різновид туризму нині розвинутий у Києві та Львові [3], у той час як термін "містичний Кам'янець" практично не застосовується. Між тим ресурсний потенціал для розвитку цього різновиду туризму в Кам'янці більш ніж достатній. Ресурсною базою для розвитку містичного туризму в Кам'янці-Подільському можуть бути не якісь фантастичні історії про привидів, а численні легенди про старовинне місто, історичні події й постаті видатних українців, поляків, литвинів, турків тощо, пов'язані з цим містом – "Перлиною Поділля", а також зображення гербів на середньовічних спорудах і різноманітні написи латиною (табл. 2, 3).

Рис. 4. Кам'янець-Подільський: панорама Карварсар [1, с. 167]

Таблиця 2. Легенди про Кам'янець-Подільський
Авторська розробка за [2]

№	Загальна назва	Кількість	№	Окремі легенди
1	Легенди про заснування міста	3	1.1	Давньоримське Петридава, "місто – камінь на воді"
			1.2	Давньогрецьке Клепідава, "місто злодів", позначене на географічній мапі Птолемея
			1.3	1362 р. Литовські князі брати Коріатовичи
2	Легенда про 40-річну польсько-литовську війну за Поділля	1	2.1	На зламі XIV ст. між Великим князем литовським Свидригайлом і його рідним братом – королем польським Ягайлом (хрещеним за католицьким обрядом під ім'ям Владислав)
3	Легенда про "Золотий вік" Кам'янця	1	3.1	XVI – середина XVII ст., коли Кам'янець змагався у красі із Києвом та Львовом, займаючи чільне місце у східній торгівлі
4	Легенда про міський (Вірменський) колодязь	1	4.1	З 1581 р., коли вірменський купець Нарзес заповів гроші на будівництво міського колодязя, до 1638 р., коли польський король Владислав IV Ваза наказав, щоб кам'яничани завершили будівництво колодязя власним коштом, і до 60-х рр. XVIII ст., коли комендант і архітектор Ян Вітт звів над колодязем восьмикутний кам'яний павільйон
5	Легенди про чудотворні ікони	3	5.1	Ікона Діви Марії Миколаївського костелу Домініканського монастиря
			5.2	Ікона Миколая Чудотворця Іоанно-Предтеченської церкви
			5.3	Ікона Вірменської Божої Матері Миколаївського храму
6	Легенда про "людоловів"	1	6.1	Кам'янець на Поділлі був першим містом-фортецею, яку зустрів вояк, ідучи Волоським (Чорним) шляхом уздовж берега Дністра. Укріплене місто татари обминали, зберігаючи час і сили. Вони налітали, мов блискавка, на слабо укріплені кам'янецькі передмістя Довжок і Польські фільварки. Про жінку з Польських фільварків, яка з дітьми втекла від татар, і оповідає ця легенда
7	Легенда (історія) передмістя Карвасари	1	7.1	У XVI-XVII ст. Кам'янець був закритим містом, за мурів якого не допускалися ані торгові каравани, ані подорожні. Пов'язано це було зі зведенням Руської та Польської брам – складних оборонно-гідротехнічних систем. Для іноземних купців на правому березі р. Смотрич під скелею, на якій було споруджено Замковий міст, збудували караван-сарай (комори для зберігання товарів) з досконалою на той час інфраструктурою: колодязем, стайнею й голубиною поштою. Незабаром тут виникло поселення, яке називалось Карвасари (викривлене "караван-сарай"), де мешкали ремісники й обслуга
8	Легенда про невдачу спроби турецького султана захопити Кам'янець (з путівника, виданого в Аугсбурзі, 1687)	1	8.1	На початку XVII ст. армія султана Османа II підійшла під Кам'янець. Вони побачили могутню, укріплене місто, повністю оточене водою – це закрили шлюзи в оборонних системах Руської та Польської брам. Хто збудував цю фортецю? – запитав Осман II. Мабуть, аллах, – відповіли йому. То нехай аллах і завойовує її, – сказав султан і пішов геть
9	Легенда про замкову Покровську церкву (з книги Петра Могили "Собственноноручные записи П. Могила")	1	9.1	Про дерев'яну церкву на території замку, де поховані засновники міста князі Коріатовичи
10	Легенда про підземний хід у Хотин	1	10.1	Про підземний хід завдовжки 20 км, що нібито в минулому сполучав Кам'янець, який був у складі Речі Посполитої (до 1793), і Хотинську фортецю, яка була під турецьким контролем
11	Легенди про хрести та хачкари	2	11.1	Хрести ставилися на місцях колишніх церков і цвинтарів: Онуфрієвської та Георгієвської церков, а також П'ятницької церкви (каплиця)
			11.2	Хачкари – вірменські хрести, зображені на гладкому чи різьбленому камені. Хачкар у Кам'янці – у стіні Миколаївської (колишньої вірменської Благовіщенської) церкви

Закінчення табл. 2

№	Загальна назва	Кількість	№	Окремі легенди	
				№	Текст легенди
12	Легенди про мости Кам'янця	4	12.1	Легенда про Замковий міст	
			12.2	Легенда про Старий міст біля ковалів	
			12.3	Легенда про Новопланівський міст	
			12.4	Легенда про міст "Стрімка лань"	
13	Легенда про мідьорит Ципріяна Томашевича	1	13.1	Тривалий час будь-яке детальне зображення Кам'янця та його укріплення як найбільшого військово-оборонного об'єкта Поділля було заборонене, і тільки у XVIII ст. у Парижі, Франкфурті, Аугсбурзі були надруковані мапи Кам'янця-Подільського. Особливо цікавим є мідьорит (графюра на міді) Кам'янця з "пташиного літу" Ципріяна Томашевича	
14	Легенда про липи Хоцимірського	1	14.1	У середньовіччі не прийнято було озеленяти міста, тим більше міста-фортеці. Єдиною зеленою оазою Старого міста був дворик (садиба) вірменського шляхтича Хоцимірського, де росли липи, смереки, акації. У їхній тіні відпочивали кам'янецькі радники та лавники, обговорюючи нагальні справи міста й наміри Туреччини захопити Поділля	
15	Легенда про захоплення Кам'янця турками у другій половині XVII ст. (за романом польського письменника Г. Сенкевича "Пан Володийовський")	2	15.1	Легенда про героїчну загибель очільника оборони Кам'янця полковника М. Володийовського і його бойового побратима Геклінга	
			15.2	Легенда про "золотий ридван"	
16	Легенда "Турки в Кам'янці-Подільському"	2	16.1	"Турецька" легенда про місцеві назви значних споруд XVII ст. – Турецька фортеця, Турецький міст, Турецький бастион, Турецький колодязь тощо	
			16.2	Легенда про місцевий "Фонтан сліз"	
17	Легенда про чудеса ордену св. Домініка	1	17.1	Легенда про "чудесне врятування статуї Діви Марії" Домініканського костелу	
18	Легенда про заснування Тринітарського костелу	1	18.1	Легенда про долю родини Хоцимірських після захоплення Кам'янця турками та відписання ними своєї садиби в Кам'янці тринітарам і побудову кам'яного тринітарського храму	
19	Легенда про залишення Кам'янця вірменами	1	19.1	Легенда про розгін турками вірменського жіночого монастиря	
20	Легенди про коменданта Кам'янця Яна Вітта	3	20.1	Легенда про походження коменданта Яна Вітта	
			20.2	Легенда про коменданта Яна Вітта як архітектора міста	
			20.3	Легенда про шлюб сина коменданта Юзефа Вітта із Софією Глявоне (пізніше Вітт-Потоцька)	
21	Легенда про Триумфальну арку	1	21.1	Легенда про св. Яна Непомука та "Браму бажань"	
22	Легенди про Софію Вітт-Потоцьку	2	22.1	Легенда про Софію Вітт (за першим шлюбом)	
			22.2	Легенда про Софію Потоцьку (за другим шлюбом)	
23	Легенда про повітроплавця Душинського	1	23.1	Легенда про перший у світі політ людини на повітряній кулі в Кам'янці одночасно з польотом братів Монгольф'є у Франції (1783)	
24	Легенда про таємницю венеційського дзеркала	1	24.1	Легенда про таємничі постаті та звуки, пов'язані з венеційським дзеркалом, що зберігається в місцевому історичному музеї-заповіднику	
25	Легенди про Устима Кармалюка	2	25.1	Легенда про втечу Кармалюка з Папської башти Кам'янець-Подільського замку	
			25.2	Легенда про Папську башту, яка була побудована на гроші римського Папи Юлія II та до цього часу має на стіні герб "Делла Ровере" – римської родини, з якої походив Папа	
26	Легенди про перебування Тараса Шевченка в Кам'янці-Подільському	2	26.1	Легенда про привид Кармалюка у фортеці під час її відвідування поетом	
			26.2	Легенда про відвідування товариша Шевченка по Петербурзькій академії мистецтв Івана Васькова	

Таблиця 3. Зображення гербів на середньовічних спорудах Кам'янця-Подільського
Авторська розробка за [6]

№	Герби адміністративних та релігійних структур	час, ст.	споруда	№	Герби шляхетських родин	час, ст.	споруда
1	Герб Поділля (воєводства, губернії – сонце з 16 променями з різними додатками)	XV XVI-XIX XVIII	1.1. Міська ратуша 1.2. Кам'яні стовпи на Старопоштовому узвозі 1.3. Домініканський костел св. Миколая	1	"Делла Ровере" (герб Папи Юлія II)	XVI	1.1. Папська вежа Старого замку
2	Герб Кам'янця-Подільського (сонце з 16 променями)	XVIII	2.1. Міська ратуша	2	"Косцеша" (герб єпископа Л. Слончевського)	XVI	2.1. Каплиця Кафедрального костелу
3	Герб Речі Посполитої (герби Польщі – одноголовий орел та Литви – вершник на коні "Погоня")	XVIII XVIII	3.1. Кафедральний костел 3.2. Польська брама (плита зберігається в Кафедральному костелі)	3	"Еліта" (герб єпископа М. Дембовського)	XVIII	3.1. Фасад Кафедрального костелу
4	Герб Польського королівства	XVI- XVII	4.1. Руська брама 4.2. Різницька вежа	4	"Прус" (герб П. Дамецького)	XVII	4.1. Кафедральний костел (перенесено з Домініканського костелу)

Закінчення табл. 3

№	Герби адміністративних та релігійних структур	час, ст.	споруда	№	Герби шляхетських родин	час, ст.	споруда
5	Герб Російської імперії (двоголовий орел)	XIX	5.1. Кам'яний стовп на Старопоштовому узвозі	5	"Труби"	XVIII	5.1. Трон єпископа у Кафедральному костелі
6	Герб Кам'янецької капітули (ради при єпископі)	XVIII	6.1. Амвон у Кафедральному костелі	6	"Пилява" (герб родини Потоцьких)	XVIII	6.1. Вхід до Домініканського костелу св. Миколая 6.2. Фронтон Домініканського монастиря
7	Герб чернечого ордену братів-домініканців	XVIII	7.1. Вхід до Домініканського костелу св. Миколая (під гербом "Пилява" родини Потоцьких)	7	"Задора" (герб магнатів Лянцкоронських)	XVI	Портал францисканського костелу
				8	"Абданк" (герб родини Бучацьких)	XVI	Південний фасад вежі Ковпак Старого замку
				9	"Кораб" (герб гнізненського архієпископа Яна Ласького)	XVI	Південний фасад вежі Ласької Старого замку

Висновки і пропозиції. Українсько-польське співробітництво нині має різноманітні напрями, зокрема у сферах співпраці з відновлення та збереження спільної культурно-історичної спадщини, розвитку туризму, зміцнення зв'язків між вищими навчальними й науковими закладами тощо. У цьому контексті важливе значення має спільна робота з відбудови високогірної астрономічно-метеорологічної обсерваторії "Білий слон" у Карпатах, на базі якої створюється також Міжнародний центр зустрічей студентської молоді України та Польщі у с. Микуличин і відновлюється меморіальний будинок письменника Станіслава Вінченца у с. Бистра. Отже, відновлення обсерваторії сприяє створенню Міжнародного туристично-рекреаційного осередку в Карпатах на горі Піп Іван, що може допомогти в господарському розвитку цієї частини Карпатських гір і впровадженню міжнародних підходів до збереження гірських природно-ландшафтних комплексів в Україні. Порівняння особливостей розвитку туризму та використання туристичних ресурсів історичних міст Кам'янця-Подільського (Україна) і Тарнова (Польща) указує на необхідність диверсифікації туристичної пропозиції Кам'янця, виходу на нові міжнародні туристичні ринки (наприклад Ізраїль), осучаснення туристичної інфраструктури міста й регіону шляхом створення нових сучасних готелів і ресторанів, будівництва сучасних культурних осередків і центрів мистецтва, парку розваг і канатного парку, можливо аквапарку, майданчиків рок-клаймбінгу (скелелазіння, чому сприяють особливості рельєфу, зокрема каньйон р. Смотрич) тощо. Особливої уваги заслуговують можливості розвитку містичного туризму, зважаючи на унікальний історико-архітектурний потенціал Кам'янця-Подільського.

Список використаних джерел:

1. Будзей О. Вулицями Кам'янця-Подільського / О. Будзей. – Львів : Світ, 2005.
2. Вінюкова-Волкова В. Легенди Старого Кам'янця / В. Вінюкова-Волкова. – Кам'янець-Подільський : ПП "Медобори-2006", 2009.
3. Zagadniona Ukraina: mistyka, tajny, legendy. Fokus, спецпроект. – 2015. – № 4 (31).
4. Клімкін П. Україна і Польща: випробування історією / П. Клімкін // Високий замок. – 2018. – 8-14 березня. – С. 12.
5. Магера А. О. Ресурси розвитку містичного туризму в Україні / А. О. Магера, О. В. Яковчук // Туристичні тренди-2017: інновації, бренди, дестинації : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. – Харків : ХТЕІ КНТЕУ, "Цифра-Принт", 2017. – С. 67-70.
6. Осетрова Г. О. Герби в пам'ятках архітектури Кам'янця / Г. О. Осетрова. – Кам'янець-Подільський : ПП "Медобори-2006", 2011.
7. Паньків Н. "Брендіві" туристичні об'єкти Івано-Франківської області / Н. Паньків // Географія, економіка і туризм: національний та

міжнародний досвід : матер. VII Міжнар. наук. конф. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – С. 344-350.

8. Смирнов І. Г. Логістичний аспект туристичних чудес України: Заповідник "Кам'янець" / І. Г. Смирнов // Географія та туризм. – 2011. – Вип. 11. – С. 131-148.

9. Туристично-інформаційний центр Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.3849.com.ua/news/1918681.

10. Фастовець О. О. "Темний" туризм як напрям туризму спеціальних інтересів в Україні / О. О. Фастовець // Туристичні тренди-2017: інновації, бренди, дестинації : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. – Харків : ХТЕІ КНТЕУ, "Цифра-Принт", 2017. – С. 65.

11. Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму : підручник / Ф. Ф. Шандор, М. П. Кляп. – К. : Знання, 2013. – С. 279.

12. Lomine L. Key Concepts in Tourism / L. Lomine, J. Edmunds. – London; N.Y. : Palgrave Macmillan, 2007. – P. 43.

13. Kaluski M. Polacy na Huculszczyźnie (4) / M. Kaluski // Dziennik Kijowski. – 2017, sierpień. – № 15 (550). – S. 7.

14. Panteluk S. "Bialy slon" bedzie patrzył w gwiazdy! / S. Panteluk // Dziennik Kijowski. – 2015, czerwiec. – № 11 (498). – S. 1, 4, 5.

15. Tarnow [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.tarnow.travel.

References:

1. Budzej O. Vulicyami Kam'yancya-Podil'skogo / O. Budzej. – L'viv : Svit, 2005. – 272 s.
2. Vinyukova-Volkova V. Legendy Starogo Kam'yancya / V. Vinyukova-Volkova. – Kam'yanc'-Podil'skij: PP "Medobori-2006", 2009. – 48 s.
3. Zagadniona Ukraina: mistyka, tajny, legendy. Fokus, спецпроект. – 2015.- №4 (31). – 66 s.
4. Klimkin P. Ukraina i Pol'shcha : viprobuvannya istorieyu / P. Klimkin // Visokyj zamok. – 2018. – 8-14 bereznya. – S.12.
5. Magera A.O. Resursy rozvutku mistychnogo turyzmu v Ukrainyini / A.O.Magera, O.V.Yakovchuk // Turystichni trendy – 2017: innovacii, brendy, destinacii: Zbirnyk materialiv vseukr.nauk.-prakt. konf. – Harkiv: HTEI KNTUEU, "Cifra-Print", 2017. – S.67-70.
6. Osetrova G.O. Gerby v pam'yatkah arhitektury Kam'yancya / G.O.Osetrova. – Kam'yanc'-Podil'skij: PP "Medobori-2006", 2011. – 32 s.
7. Pan'kiv N. "Brendovi" turistichni ob'ekti Ivano-Frankivskoi oblasti / N.Pan'kiv // Geografiya, ekonomika i turizm : nacional'nyj ta mizhnarodnyj dosvid: Materiali VII Mizhn.nauk.konf. – L'viv: VC LNU im.Ivana Franka, 2013. – S.344-350.
8. Smyrnov I.G. Logistichnyj aspekt turistichnyh chudes Ukrainy : Zapovidnyk "Kam'yanc" / I.G.Smyrnov // Geografiya ta turizm. – 2011. – Vip.11. – S.131 – 148.
9. Turystychno-informacijnyj centr Kam'yanc'-Podil'skogo istorychnogo muzeyu-zapovidnyka [elektronne dzherelo]. – Rezhym dostupu: www.3849.com.ua/news/1918681.
10. Fastovec' O.O. "Temnyj" turizm yak napryam turyzmu special'nyh interesiv v Ukrainyini / O.O.Fastovec' // Turystichni trendy – 2017: innovacii, brendy, destinacii: Zbirnyk materialiv vseukr.nauk.-prakt. konf.–Harkiv: HTEI KNTUEU, "Cifra-Print", 2017. – S.65.
11. SHandor F.F. Suchasni riznovydy turyzmu : pidruchnyk / F.F.SHandor, M.P.Klyap. – K.:Znannya, 2013. – S.279.
12. Lomine L. Key Concepts in Tourism / L.Lomine, J.Edmunds.– London- N.Y.: PalgraveMacmillan, 2007. – R.43.
13. Kaluski M. Polacy na Huculszczyznje (4) / M.Kaluski // Dziennik Kijowski. – 2017, sierpień. – №15 (550). – S.7.
14. Panteluk S. "Bialy slon" bedzie patrzył w gwiazdy! / S. Panteluk // Dziennik Kijowski. – 2015, czerwiec. – № 11 (498). – S.1, 4, 5.
15. Tarnow [Elektronne dzherelo]. – Rezhym dostupu: www.tarnow.travel.

И. Смирнов, д-р геогр. наук, проф.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ПРИОРИТЕТНЫЕ ПЛОСКОСТИ УКРАИНСКО-ПОЛЬСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ПО ГЕОГРАФИИ И ТУРИЗМУ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Рассмотрены приоритетные плоскости украинско-польского сотрудничества в сферах географии и туризма на примере восстановления высокогорной обсерватории в Карпатах и использования туристических ресурсов исторических городов – украинского Каменца-Подольского и польского Тарнова. Астрономо-метеорологическая обсерватория была построена в Восточных Карпатах на горе Поп Иван (высота 2028 м) в 1938 г., когда Карпатский регион входил в состав Польши. Другое название обсерватории – “Белый слон”, потому что зимой под снегом ее здание напоминает очертания слона. Гора Поп Иван имеет пирамидальную форму с наличием древних форм рельефа ледникового типа, составленных из песчаника. Обсерватория была оснащена самым современным на то время научным оборудованием, в частности телескопом, астрографом и рефрактором британского производства. Обсерватория была разрушена во время Второй мировой войны. Сейчас совместными усилиями Украины и Польши, в частности с участием Варшавского университета и Прикарпатского университета им. В. Стефаника в Ивано-Франковске, происходит восстановление обсерватории, а также строительство Международного центра встреч студенческой молодежи Украины и Польши с акцентом на исследования в области географии, метеорологии, геологии, сейсмологии, астрономии и биологии. Также характеризуется в сравнении ресурсная база и развитие туризма в украинском Каменце и польском Тарнове, который принимает ежегодно в 4 раза больше туристов (более 1 млн). Предлагаются меры по повышению эффективности использования туристического потенциала Каменца и увеличению числа украинских и иностранных туристов.

Ключевые слова: география, туризм, астрономо-метеорологическая обсерватория “Белый слон”, исторические города, туристический потенциал, еврейское наследие, мистический туризм.

I. G. Smyrnov, Doctor of Science in Geography, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PRIORITY ASPECTS OF UKRAINIAN-POLISH COOPERATION IN GEOGRAPHY AND TOURISM IN MODERN CONDITIONS

The article deals with new directions of Ukrainian-Polish cooperation in the field of tourism, on example of the reconstruction of a high mountains observatory in the Carpathians and the use of tourist resources of towns – Ukrainian Kamyanets and Polish Tarniv. The Astronomical-Meteorological Observatory was built in the Eastern Carpathians on Mount Pip-Ivan (height 2028 m) in 1938, when the Carpathian region was part of Poland. Another name of the observatory is “White Elephant”, because in the winter under the snow the observatory house resembles the shape of the elephant. Mount Pip-Ivan has a pyramidal shape with the presence of ancient forms of glacial relief, made of sandstone. The observatory was equipped with the most up-to-date scientific equipment, in particular, a telescope, astrograph and refractor of British production. The Observatory was destroyed during the Second World War. Currently, with the joint efforts of Ukraine and Poland, in particular with the participation of the University of Warsaw and the Precarpathian University named after V. Stefanyk in Ivano-Frankivsk the restoration of the observatory is under way, as well as the construction of an International Center for Polish and Ukrainian Students Youth Meetings focusing on research in geography, meteorology, geology, seismology, astronomy and biology. Resource base and tourism development of Ukrainian Kamyanets and Polish Tarniv, which receives annually 4 times more tourists (more than 1 million), are characterized in comparison. Proposals are made for more effective use of the tourist potential of Kamyanets and increase of the number of Ukrainian and foreign tourists there.

Key words: geography, tourism, astronomical-meteorological observatory “White Elephant”, historical cities, tourist potential, Jewish heritage, mystical tourism.

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2018.70.22>
УДК 911.3 : 910.1

I. Савчук, канд. геогр. наук
Інститут географії НАН України, Київ

РОЛЬ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ФОРМУВАННІ МЕТРОПОЛІТЕНСЬКИХ РЕГІОНІВ

Розкрито роль зовнішньоекономічних зв'язків у формуванні метрополітенських регіонів. Розглянуто основні існуючі теоретико-методологічні підходи до їх вивчення в рамках провідних національних географічних шкіл різних країн світу, наведено існуючі в кожній з них дефініції понять “метрополія”, “метрополітенський регіон”, “метрополізація”. Визначено теоретико-методологічну специфіку нормативного, функціонального, морфологічного підходів до вивчення процесу метрополізації, виявлено специфіку німецької, італійської, англосаксонської, російської, української національних шкіл геурбаністики при розкритті особливостей вияву цього процесу у зв'язку із зовнішньоекономічною діяльністю як визначальним індикатором виділення метрополій.

Ключові слова: метрополізація, зовнішньоекономічні зв'язки, національні наукові школи.

Вступ. Постановка питання. В Україні дослідження процесу метрополізації вітчизняних міст лише тільки розпочато. Найбільш ґрунтовно воно висвітлено в колективній монографії [8]. Найповніше сучасні погляди вітчизняних географів на вияв метрополізації в державі подано у [13].

У провідних європейських наукових географічних школах метрополізації почали приділяти значну увагу на початку 90-х рр. XX ст. у зв'язку з дослідженням впливу системи-світу й міжнародних відносин на розвиток країн і міст та з метою виявлення існуючих між ними взаємозалежностей. Водночас питання їх виділення все ще доволі дискусійне. Найбільш докладно розроблено питання виділення світових міст. Провідною в цьому контексті є позиція дослідницької групи GaWC (Globalization and World Cities) на чолі з П. Тей-

лором, яка працює над проблемою від 1986 р. Європейські міста в зазначеному контексті почали вивчати в кінці XX ст., коли вийшла відповідна публікація дослідницької групи Reclus на чолі з Ж. Брюне щодо системи міст Західної Європи [18].

Процес метрополізації має різний вияв у країнах світу. Тому не може бути універсальної єдиної методології їх вивчення, а отже, і методичних підходів до розуміння його суті й виділення меж поширення. Таким чином, важливо виявити специфіку існуючих у світовій географії теоретико-методологічних підходів до її вивчення.

Мета дослідження – визначити роль зовнішньоекономічних зв'язків у основних підходах до вивчення метрополізації.

Завдання: 1) визначення основних існуючих теоретико-методологічних підходів до вивчення метрополіза-